

18. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре: Трактаты. – М.: Канон-пресс, 1998. – 416 с.
19. Монтескье Ш. О духе законов // Монтескье Ш. Избранные произведения. – М.: Наука, 1955. – 397 с.
20. Качоха В.К. Поппер: альтернатива обществу будущего // Вопросы философии. – 2002. – №6. – С. 48-59.
21. Хайтун С.Д. Социальная эволюция, энтропия и рынок // Общественные науки и современность. – 2000. – № 6. – С. 94-109.
22. Воейков Л.В. Теория Дарвина: истина или заблуждение // Химия и жизнь. – 1994. – № 3. – С. 29-33.
23. Кропоткин П.А. Взаимная помощь как фактор эволюции // Химия и жизнь. – 1993. – № 12. – С. 38-43.
24. Корочкин Л.И. Эволюционная теория: драма в биологии // Химия и жизнь. – 1993. – № 12. – С.44-57.
25. Штеренберг М.И. Опыт религиозно-научного подхода к проблеме биологической эволюции // Философия хозяйства. – 2002. – № 1. – С. 191-206.
26. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло»): Пер.с нем. – М.: Прогресс, Универс, 1994. – 272 с.
27. Московская А.А. Стереотипы или конкуренция? Анализ некоторых гендерных предпочтений работодателей // Социологические исследования. – 2002. – № 3. – С. 52-61.
28. Суковатая В.А. Бизнес-леди: мифы и реальность // Социологические исследования. – 2002. – № 11. – С. 69-77.
29. Психология лидерства: Хрестоматия / Сост. К.В. Сельченко. – Минск: Харвест, 2004. – 368 с.

В.М. ВАСИЛЬЧЕНКО

НАЦІЯ Й НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ

Розібратися з національним питанням завжди надзвичайно складно. Складність його полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку суспільства відбуваються процеси, які підтверджують прогностичні висловлення В.І. Леніна [1] про інтернаціоналізацію економічного розвитку капіталістичних країн і руйнування національних обмежень, а з іншого боку відбувається активізація етносів за самовизначенням. Нація, як здобуток капіталістичного ладу, виявилася гальмом розвитку капіталізму на більш високих його стадіях.

Суспільство, економічною основою якого є приватна власність і ринкові відносини, потребує вільного перетину національних кордонів. Саме інтернаціоналізація капіталів дає простір для розвитку продуктивних сил, об'єднання наукових досягнень світової спільноти. Ще більшого об'єднання зусиль народів планети Земля потребують проблеми, які пов'язані з екологією довкілля. Екологічні проблеми не завжди вирішуються окремою країною, нацією, бо вони об'єктивно все частіше не можуть бути приборкані в певних національних межах. Формування єдиного господарського середовища – це нагальна проблема сьогодення нашої планети. А звідси потреби в спілкуванні людей, вільному переміщенні з однієї країни в іншу капіталів, енергетичних ресурсів, робочої сили, що вимагає капіталістичний ринок.

З іншого боку, як уже було сказано, відбувається намагання певних етносів підняти рівень свого життя у відповідності з територіальними і географічними можливостями, тими природними багатствами, які мають важливе значення для розвитку економіки: багаті землі, великі запаси енергетичних ресурсів, корисних копалин і т. д. Як показує світовий досвід, держави, які зберегли національну незалежність, маючи такі багатства, змогли забезпечити своєму народові належний життєвий рівень. Саме на цій підставі еліта окремих етносів намагається розбудити свій народ і підняти на боротьбу за створення своєї суверенної держави. Але це питання дуже складне. В умовах нинішнього розвитку економічних відносин створені міжнародні організації й інститути, які регулюють і пом'якшують негативні наслідки капіталістичного ринку. Ці організації підпорядковані капіталам розвинутих країн, які спрямовують їхню діяльність на користь своїх народів. Визнавши право на територіальну незалежність країн третього світу, яка сформувалась у другій половині ХХ ст., розвинені країни не хочуть допустити

їхньої економічної незалежності. Бо це для розвинених країн, які майже вичерпали власні природні ресурси, загрожує зниженням життєвого рівня своїх народів, що може призвести до загострення соціальних конфліктів і до зміни соціального устрою. Таким чином, злиття влади і капіталу, яке відбулося на початку ХХ ст., сьогодні дає змогу в повному обсязі використати державу, владу на користь великого капіталу як у своїй країні, так і за її межами.

За межами розвинених країн міжнародні організації (ООН, ВТО, НАТО, Міжнародний валютний фонд і інші) використовуються для втручання в економічні і соціальні процеси слабозрозумітих країн, спрямування їхнього розвитку в напрямку, який вигідний світовим монополіям, розпалювання міжетнічних конфліктів, щоб уникнути їх об'єднання проти цього втручання. Особливо уважно міжнародний капітал стежить за процесами в країнах, які багаті енергетичними ресурсами, розвинутою металургійною і видобувною промисловістю. У разі активізації національних рухів за незалежність капітал беззастережно втручається в ці процеси і намагається зберегти свій вплив на економічний їхній розвиток на свою користь. Це можна прослідкувати на прикладах Югославії, азійського континенту, Карибського басейну й інших частин світу. США визначили ці регіони як стратегічно важливі для життя американського народу. Стосовно вирішення внутрішніх проблем спрацьовують важелі втручання влади у приватну власність. Держава тисне на капітал, вимагаючи від нього вкладати додаткові кошти у вирішення соціальних проблем, для підвищення життєвого рівня людей праці. У такий спосіб, зокрема в дев'яності роки ХХ ст., Канаді вдалося вирішити на деякий час проблеми Квебеку.

Сьогодні виникла нова ситуація з суспільним поділом праці, а разом з тим і з формуванням нових соціальних спільнот і відносин між ними. Інтернаціоналізація продуктивних сил відбувається під керівництвом розвинених країн, які намагаються підпорядкувати економічні здобутки виключно на користь своїх народів. Саме в цих країнах високий рівень життя. Але чому це так? Дехто не хоче визнати того, що вони цього досягли саме завдяки експлуатації народів, які знаходилися на більш низькому рівні розвитку і були, та й залишаються, сировинними додатками і виробниками напівфабрикатів. При цьому використовується дешева робоча сила і забруднюється територія цих країн. Усвідомлення цього факту і призводить до необхідності боротьби за національну незалежність. І не стільки територіальну, як саме економічну. Як бачимо, формування нових соціальних спільнот, як і суспільний поділ праці, у значній мірі залежить від суб'єктивного фактора, хоча в основі цих процесів є об'єктивні. Такими об'єктивними факторами є, перш за все, сама сутність капіталістичного способу виробництва на його імперіалістичній стадії.

Усі ці процеси вимагають і теоретичного вирішення проблем нації, національних відносин, національного буття, національної свідомості й національної самосвідомості. Теоретичне дослідження цих проблем є нагальною потребою і для української держави, яка намагається зайняти певне місце у світовій спільноті як суверенна, демократична держава.

З самого початку треба визначити, чи може зараз для України бути національна ідея об'єднуючою. Адже Україна є країна, яка об'єднує територіально різні етноси. Щоб об'єднати ці етноси в щось єдине, треба досить багато часу. У наш час, коли існують розвинуті економічні зв'язки з іншими народами, які мають різний рівень розвитку і які зацікавлені, виходячи зі своїх власних інтересів, саме в такій Україні, формування єдиного національного простору є проблематичним. У самій Україні створено потужний економічний і науковий потенціал, територіальне розміщення якого є найбільш оптимальним для цього часу стосовно сировинних і трудових ресурсів і не потребує корінних змін, як і немає потреби у формуванні єдиних традицій, єдиного психічного складу. А вони різні для подолян, слобожан, донеччан, прикарпатців і закарпатців. Сформувалися певні мовні засоби спілкування, які забезпечують функціонування економіки на певному рівні. В українському суспільстві об'єднуючим фактором етнічних спільнот виступає держава. Конституція декларує єдину мовну політику, що створює умови вільного спілкування людей країни при її етнічних особливостях. Це не заважає розбудовувати єдиний економічний і культурний простір. З іншого боку, щоб бути на високому рівні розвитку і забезпечити високий рівень життя своєму народові, Україна не має всебічних самодостатніх ресурсів. Щоб Україна економічно розвивалася на сучасному рівні, їй потрібні широкі взаємовигідні економічні зв'язки з розвиненими країнами. Але чи потрібна міжнарод-

ному капіталу Україна зі всебічно розвиненим економічним і науковим потенціалом. Для них потрібна Україна як сировинний придаток і дешева робоча сила. Такий підхід повністю співпадає з ідеологією індивідуалізму, приватної власності і ринкових відносин. Правда, ці ринкові відносини регулюються міжнародним капіталом під керівництвом розвинених країн і в інтересах своїх народів.

Нація – це продукт капіталістичних відносин. Нація – це спільнота, яка формується під впливом спільних інтересів індивідів, які пов'язані тісними економічними відносинами, спільністю території, єдиною мовою спілкування, психічним складом і традиціями. Саме економічні зв'язки і спільність території, перш за все, дали можливість поступово сформувати з різних етносів спільноту, яка має спільну мову, традиції і психічні особливості, що дістала назву нації. Національна ідея давала можливість етносу конкретній території певну захищеність від посягань зовнішнього ворога на їхнє добро, мову, традиції, їхній національний спосіб життя. Але в межах національної території існували й інші соціальні зв'язки між людьми, інтереси яких не співпадали й не могли бути такими, що ведуть до злагоди і спокою. Це перш за все класи й інші соціальні групи, які формуються під впливом суспільного поділу праці, приватної власності на засоби виробництва. Тут інтереси можуть бути протилежними, антагоністичними і досить гострими. У цих умовах говорити про консолідацію, злагодку, консенсус між соціальними спільнотами не зовсім доречно.

Усвідомлення класових інтересів, невміння регулювати їх у період загострення досить часто призводило до втрати національної незалежності. Якщо комусь не подобається поняття класові інтереси, можна говорити про інтереси соціальних груп, які мають різне відношення до засобів виробництва. Серед них найбільш суттєвими розбіжностями є інтереси працівників наймані праці і найманців, які носять характер внутрішніх інтересів країни, у разі унітарної держави. Ці суперечності в періоди боротьби із зовнішнім ворогом могли відходити на другий план. На першому місці в таких випадках були національна консолідація проти спільного ворога. Ще раз хочу підкреслити: у цьому випадку національна ідея спрацьовувала на користь злагоди, миру, консолідації всередині країни, яка відстоювала незалежність.

Набагато складніше формуються національні і класові відносини в багатонаціональних державах, особливо в тих, які виникли внаслідок завоювань однієї нації іншою. Треба зауважити, намагання капіталу одержати якомога більші прибутки за рахунок інших народів шляхом їхнього підкорення не лише економічно, а й територіально, було одним з головних засобів конкурентної боротьби на ранніх етапах розвитку суспільства, економічною основою якого стали приватна власність, конкурентна боротьба і ринок. Саме завдяки цьому були розв'язані і Перша, і в значній мірі Друга світові війни. У цих умовах національні і класові інтереси перепліталися. Національні панівні класи до певного моменту могли консолідуватися зі своїми співвітчизниками найманими працівниками, об'єднуватися на боротьбу за національну незалежність. Цим моментом міг бути той, при якому не було загрози втрати власності. Як тільки виникала така загроза, вони зраджували національні інтереси. Ми сьогодні є свідками, коли олігархи нашої країни замість того, щоб капітал вкладати в розвиток вітчизняної економіки, переганяють його в банки за кордон, і він працює для інших народів. Та і держава, замість того, щоб розвивати вугільну промисловість, імпортує вугілля з-за кордону, інвестуючи цю галузь в інших країнах, і створює кращі умови зайнятості в них, а разом з тим підвищує рівень життя народів тих країн.

У сучасних умовах монополістам стало зрозуміло, що вигідно, за допомогою банківського капіталу і регульованого ринку, одержувати максимальні прибутки не лише у своїй країні, але й за її межами. При цьому капітал знімає з себе відповідальність за вирішення соціальних проблем, які потрібно було вирішувати в разі територіального підкорення. Завдяки саме цьому зараз глобалізується світовий суспільний поділ праці, що призводить до формування нових спільнот. Створюється поділ країн і цілих континентів (або якоїсь частини) на високорозвинені з науковомістким автоматизованим виробництвом, високим рівнем життя і країни, де виробництво не може бути автоматизованим і де не завжди можна обійтися без ручної праці. Це стосується сільськогосподарського виробництва, видобувних галузей промисловості. В умовах майже вичерпаності корисних копалин у розвинених країнах практично припинили функціонування ті галузі виробництва, які переробляли руди. Це перш за все металургійна промис-

ловість. А воно призвело до того, що екологічно брудне, а разом з тим і трудомістке, малокваліфіковане виробництво економічно вигідно наблизити до сировинних джерел. Виходить так, що капітал розвинених країн має можливість одержувати прибутки на території інших країн, не дуже піклуючись про рівень життя народів тих країн. Рівень життя народів малорозвинених країн встановлюється і шляхом зниження стандартів умов їх життя, що дає можливість одержувати значні прибутки банківському капіталу. Саме в такий спосіб відбувається суспільний поділ праці. Створюються регіони, країни з брудним, трудомістким виробництвом, з використанням малокваліфікованої й низькооплачуваної праці, а разом з тим і низьким рівнем життя. З іншого боку – країни з високорозвиненим, автоматизованим, енергомістким виробництвом, що вимагає високої кваліфікації працівників, високого рівня оплати праці і життєвого рівня. Формується і третя група країн, де є природні умови для створення індустрії відпочинку і розваг. Тут створюється певна інфраструктура і формуються специфічні економічні відносини. Причому все це відбувається під дуже великим впливом бізнесових структур і контролем приватного міжнародного банківського капіталу і набуває глобального характеру. Ось у цих умовах формуються нові соціальні спільноти, які вимагають зовсім інших відносин за межами національних. Однією з таких спільнот є антиглобалісти, які поки що говорять про глобальні проблеми без чіткого формування програми дій світової спільноти. Цей рух, мабуть, ще не усвідомив, а можливо, і не хоче цього зробити під впливом того ж капіталу, що, скажімо, глобальні екологічні проблеми неможливо вирішувати на рівні ідеології індивідуалізму, приватної власності і конкурентної боротьби. Не можна виключати і того, що антиглобалістський рух є однією з форм конкурентної боротьби.

Таке, на наш погляд, національне буття світу сьогодення. Воно потребує усвідомлення і повинно знайти відображення в суспільній свідомості й національній самосвідомості індивідів.

З формуванням національних спільнот виникає свідомість того, що ця спільнота створює певні умови суспільного життя і розвитку особистості. Відтворення у свідомості людей бачення свого місця у світі конкретної спільноти дає право говорити про національну свідомість. Національна свідомість є аспектом суспільної свідомості. За своїм змістом національна свідомість не може бути віднесена до однієї з форм суспільної свідомості.

Її ознакою не є спосіб відображення, бо тут можуть бути і доктрини, і логіка, і норми закону, і норми моралі, і образи. Предметом же відображення є відносини певної спільноти, так само, як будь-якого іншого елемента соціальної структури суспільства. Носієм національної свідомості виступає спільнота людей, яка одержала назву нації. Вона стоїть поряд з класовою свідомістю або якоюсь іншою соціальною групою.

Національна свідомість є частиною, аспектом суспільної свідомості. Національна свідомість у структурі суспільної свідомості відтворює, перш за все, ті відносини, які виникають на певному етапі розвитку суспільства, причому на більш високому, коли виникає така спільнота, як нація. По-друге, національна свідомість відбиває настрої, емоції, погляди людей з огляду на те, до якої нації вони належать, на процеси, що відбуваються в суспільстві. По-третє, національна свідомість включає в себе не лише погляди нації на суспільні процеси, але і визначає її місце в розвитку певної території на конкретному етапі, ціннісні уподобання цієї спільноти, значущість її у світовому розвитку.

Національна свідомість історична. Історичність її полягає в тому, що вона посідає певне місце на різних етапах розвитку суспільства в кожній формі суспільної свідомості. Це пов'язано з тим, що національна свідомість, відбиваючи процеси, які відбуваються в межах певної нації, не може не включати загальнолюдське, яке набуває першочерговості за умов глобалізації суспільного життя. Але, мабуть, життя було б і буде досить буденним, блідим, одноманітним, якщо воно не буде забарвлюватися національними відтінками, у межах поваги до загальнолюдського. Толерантність, повага до національних особливостей одних народів з боку інших створює умови загальної демократизації, цивілізованості відносин між людьми планети Земля незалежно від расових, національних відмінностей людей. Звичайно, що такі відносини формуються в залежності від вирішення соціально-економічних проблем. Такі відносини, мабуть, можуть бути сформовані на основі справедливості і рівноправства народів у соціально-економічній сфері.

Національна свідомість структурується в межах структури суспільної свідомості, відіграючи певну роль у кожному елементі соціальної структури.

При такому підході ми можемо говорити про рівні національної свідомості – буденну (соціальна психологія) і теоретичну (ідеологія). У цьому аспекті є сенс говорити про індивідуальну свідомість і про самоідентифікацію індивідуумів, тобто самовіднесення індивідуума до певної нації. Це віднесення може бути, мабуть, і на рівні буденної свідомості – інтуїтивному, і на рівні усвідомленого – теоретичному.

Проблеми національних відносин, національне життя знаходять своє відображення в політичній, правовій, етичній, естетичній формах свідомості.

У політичній формі суспільної свідомості національна свідомість посідає одне із чинних місць. Саме політична форма суспільної свідомості пов'язана з проблемами державного устрою, міждержавних відносин, національного суверенітету. Тут сформувались ідеології націоналізму, космополітизму, інтернаціоналізму, шовінізму, расизму і таке інше. Особливо гострими ці питання були, та можна сказати, і залишаються, для деяких країн європейського континенту. Дещо по-іншому вирішувались і вирішуються ці питання на інших континентах нашої планети.

Якщо говорити про етичну форму суспільної свідомості, то національна свідомість вкорінена й має свої витоки в етнічному рівні, на базі якого так чи інакше формувались нації [2]. На цю форму мала й має великий вплив релігійна форма. Ця форма суспільної свідомості могла б бути найбільш впливовою щодо національної самоідентифікації, бо вона базується на етнічних і конфесійних традиціях, що не потребує глибокого усвідомлення. Але в умовах постійного формування все нових і нових нетрадиційних релігійних об'єднань відбувається своєрідне розмивання етнічних особливостей і ставить під сумнів необхідність формування національних спільнот. Тобто ця форма суспільної свідомості потребує окремого, більш глибокого розгляду стосовно ролі й місця її в національній самоідентифікації.

Особливості тієї або іншої нації, національних відносин знаходять своє образне відображення в естетичній формі суспільної свідомості. Саме тут яскраво й емоційно можуть бути відображені національні особливості, національні досягнення, зафіксовані здобутки народу за багато років свого існування, його традиції. За допомогою літературних творів, образотворчого мистецтва, архітектури інших видів мистецтва той або інший народ, та або інша нація залишають нащадкам те, чим можуть пишатися наступні покоління і без вагань віднести себе до цієї нації, вважати себе причетними до цих здобутків, консолідуючись навколо них.

Форми суспільної свідомості по своїй суті є відтворенням духовного життя народу, нації й інтегруються в духовну культуру.

Духовна національна культура, мабуть, може бути тим консолідуючим фактором нації, якщо дивитися на історичні процеси розвитку національної культури незаангажовано, не вдаватися в пошуки того, що роз'єднує, скажімо, Україну і територіально, і конфесійно, і в розбраті поколінь.

Дуже шкода, що ми досить часто чуємо приниження гідності людей, які проживають на території України. Йдуть розмови про сформоване “кимось” почуття меншої вартості нашого народу. Духовність дехто хоче знайти в церкві, у релігії, яка не є однорідною й не може бути взірцем єдності нашого народу. Україна видається козацькою державою, що також не може бути символом єдності, бо козаки теж були різними, об'єднували різні етноси, були соціально розшаровані.

Ми говоримо про український народ як волелюбний, працьовитий, з високим рівнем моральності і таке інше. І це, мабуть, вірно. Але розмов про це замало. Мабуть, треба шукати в житті нашого народу те, що підтверджує ось ті характеристики. І воно є.

Хіба мало досягнень у нашого народу, попри всі негаразди і прикроші, які потерпали наші народи впродовж свого становлення. На час проголошення незалежності Україна була республікою, яка економічно, науково, культурно була на рівні розвинутих країн світу, а в деяких галузях стояла на щабель вище. В Україні є споруди, які з'явилися і в далекому минулому, і в радянські часи, якими ми можемо пишатися і які підтверджують і талановитість, і працьовитість українського народу, бо вони є оригінальними і характерними лише для України. Це і промислові об'єкти, забудови міст і сіл, це і храми, і заклади культури, учбові заклади, спор-

тивні споруди, парки, оздоровлювальні заклади й національні заповідники і так далі. На жаль, за останні п'ятнадцять – двадцять років багато з них прийшли в занепад, а їхні будівники та їхні нащадки вимушені шукати собі роботу в інших країнах.

Хіба запоріжці не можуть пишатися своїм містом, його спорудами, Дніпрельстаном? Але ж сьогодні реконструкцією стадіону займаються італійці і будівельники інших країн. Будівельні трести перетворили в приміщення політичних ігрищ, яким стало приміщення тресту житлобуд. Запорізька земля дала багато видатних діячів науки й культури, які відомі за межами нашої держави. Промисловий комплекс дає конкурентну продукцію світового рівня.

Хіба ми, українці, не можемо пишатися нашими вченими, письменниками, художниками, композиторами, артистами, вчителями, лікарями, трударями заводів, фабрик, землеробів і далекого минулого, і не так далекого, які мають всесвітнє визнання?

Ми ж дійшли до того, що Т.Г. Шевченка намагаємося заземлити до рівня, м'яко кажучи, залицяльника. Здобутки видатних композиторів Ревуцького, Леонтовича, Штогаренка, Майбороди і багатьох інших замінити “дикою музикою”. Такі “досягнення” нації аж ніяк не піднімають ні національної свідомості, ні національної самосвідомості. Бо “дикі танці” не вказують на національну особливість і навіть не виводять нас на рівень загальнолюдського. Так само, як і моя Україна – “це ніч медового кохання” у виконанні професора М. Поплавського. Це, мабуть, швидше прояв “тваринного космополітизму”.

Національна свідомість має досить глибоке ідеологічне забарвлення, бо вона несе на собі ознаки практичної [3] свідомості. У нашій країні вона є знаряддям маніпуляції суспільною свідомістю певних кіл суспільства і, перш за все, владних олігархічних структур. Яскравим прикладом такої маніпуляції є пропагандистські трюки в період останніх виборів Президента.

Окремого розгляду потребує питання мови. Мова виконує декілька функцій у людському бутті. Мова як засіб спілкування людей є однією з формуючих ознак спільноти людей – нації. Мова як форма матеріалізації думки робить людину людиною взагалі. Завдяки мові люди роблять можливим зафіксувати в матеріальній формі набутий досвід у трудовій діяльності, а також здобутки духовної культури, традиції. А тому мова виступає як складний і суттєвий елемент культури. В елементах культури зафіксовані особливі ознаки того чи іншого етносу, тієї чи іншої нації.

Щоб самоідентифікувати належність до певної нації, індивіду необхідно добре опанувати мовою цього народу. Особливо це важливо при вивченні літературних джерел. Хіба можна повністю зрозуміти і відчувати специфіку нації, її традиції, якщо Шевченка, Пушкіна читати не мовою оригіналу. Я думаю, що ми не відчуваємо національні особливості, читаючи в перекладі твори видатних письменників світової літератури, з якою більш-менш глибоко були знайомі люди старшого покоління. Знайомлячись з художніми творами світової літератури у перекладі, ми сприймаємо головним чином загальнолюдські ціннісні характеристики. Ми маємо можливість зрозуміти суть людського буття того або іншого часу. На жаль, нове покоління цього часу не має можливості і це робити. У свій час у бібліотеках можна було знайти в достатній кількості твори і Шекспіра, і Вергілія, і Драйзера, і Гюго, і Гете, і Андерсена, і Боккаччо, і Гашека, і Достоєвського, і багатьох інших. Зараз же все складніше і складніше доторкнутися до шедеврів не лише світової літератури, а й української. Чи багато сімей здатні понести витрати на придбання “Кобзаря”, коли він коштує 40–50 гривень? Сьогодні книжкові крамниці забиті одноденною літературою: пригодницькою, про відьом, про кохання на рівні тваринної жадоби і т. ін. Бібліотеки не мають можливості поповнювати новими виданнями з багатьох причин. І перш за все за браком коштів.

У випадку, коли мова виступає елементом культури, вона є важливим засобом формування й національної свідомості, і самосвідомості. У цьому розумінні мова є стійким чинником ознаки нації, і для неї ніякі утиски з боку іншої нації не можуть її ліквідувати. В усі часи українська мова, як би вона не принижувалася з боку польського панства, або можновладців Австро-Угорщини, або царської Росії, жила і залишила великі літературні здобутки. Про них можна багато говорити і називати видатних українських діячів літератури й мистецтва, які саме зафіксували і волелюбство, і працьовитість, і високі моральні якості українського народу в усі часи, починаючи з Київської Русі.

Але розквіт української культури, попри всі намагання “українсько свідомих” принизити це, припадає на радянські часи. Українська мова набула статусу державної. Українські літературні твори видавалися мільйонними тиражами примірників. Не лише в обласних центрах, але і в деяких інших адміністративних одиницях функціонували українські театри. Майже в кожному обласному центрі були створені осередки творчих спілок письменників, художників, композиторів і ін. У виставочних залах, музеях, інших закладах культури широкий загал людей мав можливість ознайомитися з історією і досягненнями української культури. Українські митці, працівники культури у своїх творах, у своїй діяльності намагалися показати кращі здобутки українського народу: пафос праці трудівників, ратні подвиги на фронтах Великої Вітчизняної війни, виховували працелюбство, справедливість, пропагували кращі зразки людських стосунків, творчі здобутки радянських людей, які уособлювали народи української землі. Саме в цей період здобутки українських митців, письменників, композиторів, вчених були визнані світовою спільнотою як здобутки всього людства.

Стосовно ж спілкування людей у сучасних умовах глобалізації економічного життя, мовні перешкоди обмежують широке розповсюдження інноваційних технологій, що стримує розвиток нації. А тому у світі є намагання знайти єдиний засіб спілкування, що і веде до розмивання значення мови як національного чинника.

Мова як засіб національної самоідентифікації особистості повинна використовуватися диференційовано, виходячи з того, який із чинників ми розглядаємо, говорячи про мовну особливість нації. Олігархи, між іншим, так і роблять. Вони прагматики. Для них головне – прибутки. А прибутки “не мають запаху”. Тобто мову сьогодні не можна розглядати як абсолютний чинник національної свідомості чи самосвідомості.

Абсолютизація цього чинника веде до націоналізму і самоізоляції, що аж ніяк не йде на користь розбудові сучасної, розвиненої, незалежної, соціальної української держави.

Це добре зрозуміли прибічники одного з кандидатів в президенти і його клан, які намагаються саме на цьому здобути право на можновладство. Бо можновладство створює умови одержання прибутків приватного бізнесу, а не національна самоідентифікація. Пропагуючи свою програму, вони досить вдало використовують час, коли відбувся вже розподіл економічного потенціалу між кланами, і який не може просуватися вперед в кризовому стані. Цей потенціал вимушений іти шляхом зростання. Нові власники роблять вигляд, що саме започатковують економічні зв'язки з колишніми радянськими республіками, а фактично відновлюють те, що створювало могутні можливості протистояти світовому капіталу. “Нові українці” усвідомлюють, що світовий капітал не хоче мати конкурентів ні в економічному, ні в науковому плані. Світовий капітал готовий утримувати нові самостійні держави в такому стані, в якому вони опинилися після розвалу економічно розвиненої багатонаціональної держави. Але цього не хочуть “нові українці”. Вони намагаються конкурувати на світовому ринку на рівних.

Все це визнається кланами, які виборюють право ввійти до кабінету на Банковій, і видається за щось нове. Але тут нічого немає нового, а є лише тим, про що говорила ліва опозиція парламенту всі часи так званої незалежності.

Сьогодні “новим українцям” хотілось би бути теж лівими. Це ми спостерігаємо і в популярних діях, і в обіцянках. Правда, робиться це не завжди послідовно. Цього й не може бути. Бо послідовність у використанні лівих гасел і їхня реалізація, хочуть вони цього чи ні, може призвести до зникнення самих кланів. Соціально спрямована економіка вимагає від олігархів поділитися награваним у процесі приватизації зі знедоленими співвітчизниками. А це досить відчутні капітали. Тут національна ідея не спрацьовує, а зовсім інші чинники.

Як бачимо, національне питання досить складне, і важко уникнути політизації, розглядаючи його. А тому національна ідея не може стати об'єднуючою в українському суспільстві. Як ми знаємо, на сучасному етапі суспільного розвитку домінуючою, панівною формою суспільної свідомості стала політична. Саме вона створила умови формування нової галузі науки – політології. Політологія, поряд з іншими функціями, розробляє моделі маніпулювання суспільною свідомістю. Головне її завдання – не пошук істини, а розробка технологій політичного впливу на широкий загал в інтересах панівних кланів, якщо говорити конкретно про реалії українського суспільства.

Національне питання в Україні є досить гострим, а тому політологи (з боку якого б клану не виступали) взяли його на озброєння в боротьбі за владу в останній виборчій кампанії. Те, що відбувається зараз в Україні, якщо політики не схаменуться, призведе до розпаду української держави і втрати суверенітету. Не відбудеться формування України як демократичної, суверенної, правової, соціальної держави, фундамент якої був закладений у 1945 р., як пише про це відомий історик О. Субтельний [4].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В.І. Критичні замітки з національного питання // Повне збір. тв. – Т. 24. – С. 124.
2. Кагиян С.Г. «Нация» и «этнос» как объекты социально-философского исследования // Философские науки. – 2003. – № 8. – С. 47-49.
3. Краткий философский словарь / Ред.-сост.: В.И. Воловик, Г.В. Воловик. – Запорожье: Просвіта, 2004. – С. 41-42.
4. Субтельний О. Україна: історія. – К.: Либідь, 1992. – С. 419.

Г.В. ВОЛОВИК

ДОКАТЕГОРІАЛЬНИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ “ЖИТТЯ”

Середньовічний період розвитку філософії асоціюється з розвитком християнства. Відповідно з позицій християнської релігії і пояснювалися ті або інші питання, пов'язані з життям. Цей період виявився не зовсім плідним для з'ясування сутності життя, оскільки видатні філософи Середньовіччя намагалися скоріше обґрунтувати релігійні догмати, ніж знайти істину.

Основною й істотною особливістю християнського вчення про світ є концепція креаціонізму щодо створення світу й життя Богом. Пояснюється це таким чином: якщо світ не міг сам створити себе, отже, він виник від якоїсь Вищої Сили, тобто від Бога – йому варто поклонятися, тому що від нього залежить усе життя людства. Створення світу описується в Божественному Одкровенні як акт виникнення буття з небуття: “Спочатку створив Бог небо і землю” (Буття. 1:1) [1, с.1], але з наукової точки зору пояснення цьому акту не наводилося, тому адептам церкви доводилося підмінити знання вірою та переконаннями, що люди нібито повинні вірити в це – і більше нічого не потрібно.

Слід зазначити, що в епоху Середньовіччя перевага віддавалася духовному – небесному, а вже потім настає черга і всього матеріального світу. Тим самим утверджується сильний вплив ідеалістичних традицій, яким притаманні відсутність наукової бази для пояснення всіх явищ, що відбуваються. Створений Богом світ подається повним сили й енергії, які він одержує від Святого Животворного Духа. Життя служителами церкви підрозділяється на земне й небесне, причому земне життя не є священним, воно – це тільки підготовка до життя дійсного, повноцінного: “Дійсне життя наше не є життя істинне, дійсне, для якого ми призначені Творцем. У відношенні до майбутнього життя, що очікує нас, воно подібне до життя пташеняти в яйці або життю немовляти в утробі матері.

Земне життя є тільки початок, готування до життя.

Дійсне життя наше дане нам для того, щоб ми приготували себе до життя майбутнього.

Істинна ціль цього кінцевого життя є навчитися життю безкінечному.

Життя наше у світі цьому – не що інше, як безперестанна подорож до майбутнього століття” [2, с.50].

Такий поділ життя на священне і мирське призводить до думки про те, що реальне життя ущербне, другорядне та неповноцінне. Звідси і прагнення до аскетизму, і презирливе ставлення до власного тіла, тому що, за законами церкви, порятунок і вічне життя будуть даровані кожній людині тільки за умови безупинного духовного вдосконалення, а це потребує аскетичного подвигу. Істинне життя може завоювати собі панування в природі людини не інакше, як шляхом витіснення помилкового викривленого напрямку її наявного змісту. Боротьба з пристрастями і перемога над ними – це те, що складає необхідний обов'язок, завдання і ціль земного життя людини [3, с.386,387].

У Середньовічний період багато європейських філософів займалися питанням осмислення сутності життя. Серед них особливо слід зазначити Аврелія Августина, одного з найбільш видатних ідеологів християнства. Його думки з приводу виникнення світу і життя цілком від-